

Studia Bezpieczeństwa Narodowego
Zeszyt 22 (2021)
ISSN 1508-5430, s. 11-28
DOI:

Instytut Bezpieczeństwa i Obronności
Wydział Bezpieczeństwa, Logistyki i Zarządzania
Wojskowa Akademia Techniczna
w Warszawie

National Security Studies
Volume 22 (2021)
ISSN 1508-5430, pp. 11-28
DOI:

Institute of Security and Defense
Faculty of Security, Logistics and Management
Military University of Technology
in Warsaw

DZIEDZINY WYCHOWANIA DO BEZPIECZEŃSTWA

AREAS OF EDUCATION FOR SAFETY

Krzysztof Klimek

ORCID: 0000-0002-1554-4604
Wojskowa Akademia Techniczna

Abstrakt. Edukacja dla bezpieczeństwa - jako przedmiot nauczania w szkole, na różnych poziomach edukacji - rozpatrywana jest w kontekście realizacji procesu kształcenia i procesu wychowania wśród uczniów. Obejmuje więc swym zakresem nie tylko zdobywanie wiedzy i umiejętności w obszarze przeciwdziałania różnym zagrożeniom, ale także kształtowanie osobowości, postaw i zachowań uczniów w trudnych sytuacjach. Zatem oddziaływania wychowawcze, obok kształcących, wpisane są na stałe w proces edukacji na rzecz bezpieczeństwa, dlatego mówimy o wychowaniu do (dla) bezpieczeństwa. Przedmiotem i podmiotem wychowania do (i dla) bezpieczeństwa jest człowiek narażony na współczesne zagrożenia w życiu społecznym, zwłaszcza zagrożenia militarne, ekologiczne, ekonomiczne, społeczne czy też zagrożenia w cyberprzestrzeni. W kontekście zaś wychowania w dziedzinie bezpieczeństwa rozpatrywać winniśmy problemy wychowania młodego człowieka w wielu sferach jego życia. Stąd też warto te sfery życia, ujęte w dziedziny wychowania, odnieść do edukacji dla bezpieczeństwa. Biorąc za punkt wyjścia w tym względzie podstawę programową wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w szkole oraz treści kształcenia przedmiotu „Edukacja dla bezpieczeństwa”, szczególna uwaga w niniejszych rozważaniach skierowana zostanie na wychowanie moralne, wychowanie zdrowotne i fizyczne, wychowanie umysłowe oraz wychowanie obywatelskie i patriotyczne. Dopełnienie wywodów stanowić będą informacje o wychowaniu (jako podstawowej kategorii pedagogicznej i procesie obejmującym całe życie człowieka) i wychowaniu do bezpieczeństwa. Problemy bezpieczeństwa ludzi (w naszym przypadku dzieci i młodzieży) stają się współcześnie przedmiotem wielu różnorodnych działań edukacyjnych - kształcących i wychowawczych. Oprócz wiedzy i umiejętności w dziedzinie bezpieczeństwa (i przeciwdziałania zagrożeniom) należy kształtować u uczniów również postawy i zachowania, odnoszące się do różnych sytuacji życia codziennego. Tym samym wchodzimy niejako w poszczególne sfery ich życia, traktowane w wychowaniu (do bezpieczeństwa) jako jego dziedziny.

Słowa kluczowe: wychowanie, dziedziny wychowania, bezpieczeństwo, wychowanie do bezpieczeństwa, edukacja dla bezpieczeństwa

Abstract. Education for safety - as a subject of education at school, at various levels of education - is considered in the context of the implementation of the educational process and the upbringing process among students. Therefore, it covers not only the acquisition of knowledge and skills in the area of counteracting various threats, but also shaping the personality, attitudes and behavior of students in difficult situations. Thus, educational impact, apart from educating, is permanently inscribed in the process of education for safety, which is why we are talking about education for (for) safety. The subject and subject of education for (and for) security is a human being exposed to contemporary threats in social life, especially military, ecological, economic, social threats or threats in cyberspace. In the context of education in the field of security, we should consider the problems of educating a young person in many spheres of his life. Hence, it is worth referring these spheres of life to education for safety. Taking as the starting point in this respect the core curriculum of pre-school education and general education at school and the content of education in the subject „Education for security”, particular attention in these considerations will be focused on moral education, health and physical education, mental education as well as civic and patriotic education. The arguments will be complemented with information about education (as a basic pedagogical category and a process that covers the whole human life) and education to safety. The problems of people's safety (in our case, children and adolescents) are nowadays the subject of many different educational activities - educating and educating. In addition to knowledge and skills in the field of security (and counteracting threats), students should also develop attitudes and behaviors relating to various everyday situations. Thus, we enter some spheres of their lives, treated in education (for security) as its area.

Keywords: upbringing, areas of education, security, education for safety, areas of education for safety

Wprowadzenie

Współczesna edukacja wpływa na integralny rozwój człowieka w zakresie tak umysłowym, jak i fizycznym, moralnym, duchowym i afektywnym. Jest to proces, który służy nie tylko przekazywaniu wiedzy oraz umiejętności, ale także pobudzaniu postawy twórczej odznaczającej się samodzielnością i otwartością. Mając na uwadze istotę edukacji i zadania szkoły w sferze oddziaływań wychowawczych, musimy wiązać proces wychowania z wzbogacaniem rozwoju psychicznego, fizycznego, społecznego, moralnego, wrażliwości na piękno, poczucie przynależności narodowej i ubogaceniu życia towarzyskiego rodzinnego, umysłowego. Ma to swoje odniesienie w podstawie programowej wychowania przedszkolnego i podstawie programowej kształcenia ogólnego w szkole podstawowej oraz liceum i technikum. Wychowanie pojawia się więc w rozmaitych sferach życia ludzkiego. Sfery te określają pewien rodzaj wychowania, wraz jego specyfikę. Są to tzw. dziedziny wychowania, wśród których można wymienić wychowanie moralne, wychowanie zdrowotne, wychowanie estetyczne, wychowanie seksualne, wychowanie patriotyczne, wychowanie umysłowe oraz wychowanie religijne (Okoń 2001, s. 445).

Kwestie bezpieczeństwa ludzi stają się przedmiotem sprzężonych poczynań edukacyjnych w zakresie kształtowania nie tylko ich wiedzy i umiejętności (o czym wspomniano powyżej), ale również – co ważne – odpowiednich postaw i zachowań w różnych sytuacjach codziennego życia. Stąd też dostrzega się znaczącą rolę wychowania uczniów w dziedzinie bezpieczeństwa, a tym samym kładzie się duży nacisk na możliwości rozwijania osobowości uczniów (wychowanków), a nie tylko

spełnianie oczekiwań wobec danego przedmiotu nauczania, jakim jest edukacja dla bezpieczeństwa. Aspekt nauczania postaw bezpiecznych jest niezmiernie ważny i w głównej mierze powinien koncentrować się na nauczaniu odpowiednich postaw społecznych, rozwinięciu świadomości oraz nauczaniu racjonalnych zachowań w obliczu zagrożenia.

Mając powyższe na uwadze, cel niniejszego opracowania odnosi się do ukazania wychowania do bezpieczeństwa w perspektywie różnych sfer życia uczniów, a w szczególności sfery moralnej, fizycznej, zdrowotnej, umysłowej i społecznej. W związku z tym podjęte analizy posłużą poszukiwaniu odpowiedzi na następujące pytanie: W ramach jakich dziedzin jest realizowane wychowanie na gruncie szkolnej edukacji dla bezpieczeństwa? Wyjaśnieniu tak sformułowanemu problemowi badawczemu posłużyła krytyczna analiza literatury naukowej z zakresu nauk o bezpieczeństwie, pedagogiki, edukacji dla bezpieczeństwa, teorii wychowania oraz rozporządzeń dotyczących podstawy programowej kształcenia ogólnego na różnych poziomach edukacji. Należy również odnotować, w ramach stosowanych metod, syntezę, porównanie i wnioskowanie. Rezultaty dociekań badawczych zawierają się w zaprezentowanych poniżej rozważaniach.

O wychowaniu i dziedzinach wychowania

Wychowanie jest jedną z podstawowych kategorii pedagogicznych. Wielu autorów odnosi ten termin do celowego i świadomego działania pedagogicznego, którego celem jest wywoływanie zamierzonych zmian w osobowości wychowanka. Podkreśla się przy tym, że skutki (zmiany rozwojowe) tych oddziaływań są względnie stałe – czyli, że wychowanie nie do końca jest trwale skuteczne. Zależy to od wielu czynników. Po drugie, wspomniane zmiany zachodzą pod wpływem rodziców, nauczyciela (szkoły), instytucji społecznych i kulturowych, mediów, otoczenia i środowiska społecznego, środowiska naturalnego, jak również wewnętrznej motywacji. Gregor Kerschensteiner ujmuje działanie wychowawcze z punktu widzenia kultury i jej przekazywania młodym pokoleniom (Kerschensteiner 1936, s. 16), natomiast John Dewey uznaje, że wychowanie jest procesem wrastania jednostki w społeczną świadomość gatunku (Dewey 2005, s. 5). Wreszcie, wychowanie traktuje się jako rezultat, czyli następstwo procesu, jego wynik, bądź efekt, który postrzegany jest w zachowaniach, postępowaniu i w społecznych relacjach interpersonalnych każdego człowieka. W odczytywaniu definicji wychowania uwzględnić należy również aspekt aksjologiczny, w którym to wychowawca zmierza do odnalezienia i zaszczerpienia w wychowanku określonych wartości. Wolfgang Brezinka pisze wprost o wychowaniu do wartości (Brezinka 2005, s. 19-39). Warto mieć również na uwadze poglądy autorów z kręgu antypedagogiki, którzy sprzeciwiają się wychowaniu rozumianemu

jako podporządkowanie dziecka autorytetowi osoby dorosłej, która kształtuje jego osobowość wobec narzuconego z góry wzorca (Schoenebeck 1994).

Bez wątpienia wychowanie jest procesem bardzo złożonym, zmierzającym do wzbogacenia i wszechstronnego rozwoju psychofizycznego, społecznego, moralnego dzieci i młodzieży, w tym także uwrażliwienia ich na piękno, rozwinięcie poczucia przynależności do swego narodu, jego kultury materialnej i duchowej, wzbogacenia życia rodzinnego i umysłowego. Wychowanie wkracza więc w różne sfery naszego życia (Zarzecki 2012, s. 113). Sfery te wyznaczają osobliwy rodzaj podejścia wychowawczego, któremu przyświeca bliżej skonkretyzowany cel. Dziedzinami tymi są m.in. wychowanie moralne, estetyczne, patriotyczne, religijne, umysłowe, resocjalizacyjne i zdrowotne. Wszystkie one stanowią przedmiot zainteresowań teorii wychowania (Łobocki 2003, s. 88).

Wychowanie wkracza zatem w różne dyscypliny nauki, które ukonstytuowały się jako poszczególne dziedziny wychowania. Proces rozwoju rozciąga się na całe życie człowieka i jest zróżnicowany pod względem płci, wieku, środowiska, przez co potwierdza autonomię osoby. Proces wychowania dokonuje się więc w wymiarze: a) biologiczno-funkcjonalnym, b) poznawczym (intelektualnym), c) emocjonalnym i moralnym, d) społecznym (i narodowym), e) religijnym. Skoncentrowanie się na konkretnej dziedzinie wychowania nie oznacza jednak rezygnacji z wielostronnego oddziaływania na wychowanka, każda z dziedzin jest bowiem integralną częścią wychowania rozumianego ogólnie.

We współczesnej pedagogice bardzo różnie są definiowane dziedziny wychowania. Wojciech Pomykało, dokonując krótkiego przeglądu różnych sposobów ujmowania dziedzin wychowania, m.in. przez Wincentego Okonia, Bogdana Suchodolskiego, Heliodora Muszyńskiego i innych, dochodzi do wniosku, że: a) dziedziny wychowania (czy też kształcenia i wychowania) określa się w literaturze pedagogicznej i w podręcznikach pedagogiki bardzo różnie; b) różne są też podstawy takich wyróżnień. Mogą nimi być: cechy i właściwości człowieka (jego umysł, orientacje społeczno-moralne, oparte na określonej hierarchii wartości, zdolność odczuwania piękna, jego sprawność fizyczna). Mogą to być dziedziny cywilizacji (w tym zwłaszcza nauka i sztuka), a także sposoby realizowania się we współczesnym świecie (praca). Podstawą takich wyróżnień mogą być równocześnie zjawiska z różnych wymienionych dziedzin (co występuje najczęściej); c) dziedziny wychowania, choć są istotne i ważne dla zrozumienia współczesnego wychowania, w sumie są mniej istotne od problemów związanych z fundamentalnymi rozstrzygnięciami dotyczącymi stosunku do podstawowego problemu, jakim jest sposób pojmowania samej istoty wychowawczego procesu (jako manipulowania czy demokratycznej stymulacji opartej na składaniu wychowankowi alternatywnych ofert) (Pomykało 1997, s. 925-926).

Mieczysław Łobocki, prezentując za Wolfgangiem Brezinką zadania wychowania (będące konkretyzacją celów wychowania) w ramach określonych dziedzin wychowania, rozpatruje wychowanie w takich aspektach, jak: rozwojowy, społeczny, kulturowy

i religijny. Wychowanie w aspekcie rozwojowym, czyli biologicznym, jest wspomaganie dzieci i młodzieży w ich rozwoju fizycznym i psychicznym. Chodzi przede wszystkim o to, aby uchronić dzieci i młodzież przed nadmiarem stresów i frustracji, blokujących ich potrzeby indywidualne, a tym samym, by zadbać o ich poczucie bezpieczeństwa, dobre samopoczucie i zdrowie psychiczne, które współcześnie wydaje się być zagrożone w sposób szczególny. Wychowanie w aspekcie społecznym jest czymś więcej niż tylko próbą przystosowywania wychowanka do warunków i sytuacji, w jakich ma żyć i pracować. Oczekuje się, iż będzie on naśladować konstruktywne wzory postępowania swych wychowawców oraz identyfikować się i stale pogłębiać swój emocjonalny związek z nimi, a dzięki temu przyswajać sobie reprezentowany przez nich system wartości i norm, wysoko cenionych w społeczeństwie. Wychowanie w aspekcie kulturowym oznacza umożliwianie dzieciom i młodzieży przyswajania materialnego i duchowego dorobku ludzkości. Oczekuje się, iż wychowankowie nie tylko posiadają wiedzę o życiu i świecie oraz nauczą się poprawnie myśleć, lecz również wzbogacą wewnątrznie całą swą osobowość. W wychowaniu tym - oprócz bezpośredniego przekazywania dorobku kulturowego pokoleń - dużą wagę przywiązuje się do wyzwania u wychowanków ciekawości i zainteresowania nim, a tym samym do samodzielnego jego poznawania. Wychowanie w aspekcie religijnym zakłada, iż człowiek wymaga wsparcia nie tylko ze strony natury, społeczeństwa i kultury, lecz także ze strony religii. Umożliwia ona odpowiedź na problemy egzystencjalne, przed jakimi staje człowiek, a tym samym pomaga w chwilach rozczarowań, porażek, samotności, przynosi ulgę w cierpieniu moralnym i chorobie, łagodzi lęk przed śmiercią. Wychowanie w aspekcie religijnym jest w szczególności wprowadzaniem dzieci w życie wartościowe, zapewniające poczucie bezpieczeństwa i znalezienie sensu własnej egzystencji (Łobocki 1999, s. 28-30).

W literaturze pedagogicznej eksponowane są najczęściej takie dziedziny wychowania, jak: estetyczne, fizyczne, intelektualne, internacjonalistyczne, laickie, moralne, muzyczne, obronne, obywatelskie, patriotyczne, plastyczne, przez pracę, religijne, seksualne, środowiskowe, świeckie, umysłowe, zdrowotne, zespołowe. Andrzej de Tchorzewski wśród najważniejszych kryteriów wyodrębniania dziedzin wychowania proponuje następujące: a) kryterium aksjologiczne (odwołanie się do wartości intelektualnych) – wychowanie intelektualne, moralne, estetyczne, zdrowotne; b) kryterium wspólnotowości (środowiskowo-społeczne) – wychowanie w rodzinie, w szkole, w grupach rówieśniczych i wspólnotowych; c) kryterium zintegrowanej aktywności człowieka – wychowanie obywatelskie, do demokracji, wychowanie religijne (de Tchorzewski 2018, s. 155-178). W kontekście „umiejscowienia” wychowania do (dla) bezpieczeństwa w ramach dziedzin wychowania, warto przyrzeć się bliżej tym, które mają bezpośrednie odniesienie do postawy programowej kształcenia ogólnego i treści kształcenia z przedmiotu „Edukacja dla bezpieczeństwa”. Zatem zajmiemy się w dalszej części opracowania wychowaniem moralnym, wychowaniem

zdrowotnym i fizycznym, wychowaniem umysłowym oraz wychowaniem obywatelskim i patriotycznym.

Wychowanie moralne jest jedną z najważniejszych dziedzin praktyki edukacyjnej. Od jego rezultatów bowiem zależy w znacznej mierze styl funkcjonowania jednostki w środowisku społecznym. Toteż problematyka moralna zajmuje w teorii wychowania pierwszoplanową pozycję. Jednocześnie badacze podkreślają, że jest ona trudna do adekwatnego opisu w języku dyskursywnym. W wychowaniu moralnym odwołujemy się nie tylko do sfery intelektualnej wychowanka, ale także do jego emocji i woli. Zaangażowane są tu różne procesy psychiczne, jak: intuicja, empatia, wyobraźnia, myślenie. Wychowawca nie tylko stwarza sytuacje edukacyjne, ale także oddziałuje na wychowanka słowem oraz własną postawą wobec innych ludzi, świata przyrody i wartości kultury (Górniewicz 2007, s. 97).

Wychowanie moralne ma dopomóc wychowankom w odróżnieniu tego, co dobre (godziwe), od tego, co złe (niegodziwe) czy wręcz nikczemne ze społecznego i moralnego punktu widzenia. Ma nauczyć ich wrażliwości moralnej i gotowości do postępowania zgodnego z wartościami i normami moralnymi (Łobocki 2003, s. 88). Wychowanie moralne odgrywa szczególnie ważną rolę w kształtowaniu postaw i charakteru wychowanków. Pojęcia wychowanie moralne używa się często zamiennie z pojęciami wychowanie do wartości i wychowanie etyczne. Pierwsze z nich polega na zapoznawaniu młodego człowieka z wartościami i umożliwianiu ich praktycznej realizacji, a drugie na przekazywaniu wiedzy z zakresu etyki i budzeniu refleksji nad postępowaniem moralnym. Wychowanie moralne zaś jest wzmocnionym wywieraniem wpływu na zachowania i postawy zgodne z uznawaną moralnością.

Szeroko pojmowane wychowanie moralne ma związek z wychowaniem obywatelskim, prorodzinnym, religijnym i laickim, a także zdrowotnym i umysłowym. Tak rozumiane wychowanie ma na celu zapoznawanie dzieci i młodzieży z normami określającymi ludzkie powinności oraz z wartościami moralnymi mającymi odniesienie do wyrażanych sądów, opinii i ocen moralnych. Uczy również występowania w obronie uznawanych norm i wartości, zwłaszcza wartości uniwersalnych i ponadczasowych, a także pewnych wzorów i ideałów moralnych. Przede wszystkim jednak wychowanie moralne umożliwia internalizację wzorów i wartości moralnych, czyli przyjęcie ich jako własne i kierowanie się nimi w codziennym postępowaniu. Istnieje tendencja, by wychowanie moralne górowało nad wychowaniem intelektualnym czy fizycznym, albowiem jedynie w ten sposób jesteśmy w stanie kształtować postawy moralne i pożądane zachowania dzieci i młodzieży.

Z kolei wychowanie zdrowotne zwykło się określać jako system działalności wychowawców i wychowanków, której celem jest opanowanie przez wychowanków wiedzy o organizmie ludzkim – jego stronie fizycznej, psychicznej i społecznej, ukształtowanie ich umiejętności, sprawności i postaw warunkujących zachowanie i doskonalenie zdrowia oraz stosowanie wymagań higieny w życiu osobistym i społecznym. Mamy więc tutaj na uwadze nade wszystko: dostarczenie dzieciom

i młodzieży odpowiedniej wiedzy o zdrowiu i kształtowaniu ich poprawnych postaw zdrowotnych. To ważne, bowiem elementem składowym sposobu życia każdego z nas, jego jakości jest dobre zdrowie, dobra kondycja psychofizyczna.

Zdrowie jest wartością cenioną i pożądaną. Troska o zdrowie jest przejawiana przez rodzinę, przedszkole, szkołę oraz inne instytucje. Szczególną rolę odgrywają placówki ochrony zdrowia wraz z pracującym tam personelem medycznym. Instytucjonalne zajmowanie się zdrowiem nie przyniesie skutków, jeżeli jednostka w sposób bezkrytyczny i nieodpowiedzialny będzie trwonić swój dobrostan zdrowotny. Zatem, chodzi głównie o ukształtowanie postaw i zachowań prozdrowotnych u wszystkich osób, bowiem elementem składowym sposobu życia – każdego człowieka, jego jakości, pozostaje kategoria zdrowia (Górniewicz 2007, s. 175).

Wiedza o zdrowiu, rozumianym tutaj jako brak choroby, niedołęstwa i złego samopoczucia, dotyczy może takich zagadnień, jak: przestrzeganie zasad higieny osobistej; sposoby odżywiania i przygotowania posiłków; objawy, przyczyny i skutki najczęściej spotykanych współcześnie chorób cywilizacyjnych; szeroko pojęta profilaktyka, czyli zapobieganie chorobom i zabezpieczenie przed nagłymi (katastrofalnymi) wypadkami, łącznie z bliżej nieprzewidywalnymi zachorowaniami; wskazania związane z udzielaniem pierwszej pomocy; szkodliwość nadużywania leków i używek, w tym szczególnie problemy dotyczące narkomanii, alkoholizmu i palenia papierosów; ochrona środowiska naturalnego ze szczególnym zwróceniem uwagi na bezpieczeństwo pożarowe itp. (Łobocki 2010, s. 291).

Natomiast idea wychowania umysłowego oparta jest na tezie takiej, że w praktyce nie da się oddzielić procesu nauczania od wychowania. Obie te dziedziny praktyki ludzkiej wzajemnie się przenikają (Górniewicz 2007, s. 165). Problematyka wychowawcza jest zawsze obecna w procesie nauczania. W samym przebiegu procesu nauczania zawarte są wartości wychowawcze, tak samo jak w wychowaniu tkwią pewne elementy nauczania. W wychowaniu umysłowym chodzi o kształtowanie pozytywnej motywacji i postaw wobec pracy umysłowej oraz rozwijanie umysłu, czyli pewnej ogólnej właściwości człowieka, której funkcją jest kierowanie własną działalnością praktyczną i poznawczą oraz koordynowanie tej działalności (Jarmoszko 2002, s. 60).

Celem wychowania umysłowego jest stworzenie warunków, które umożliwią przemianę praktycznego myślenia wychowanka, opartego na konkretnym działaniu, w myślenie pojęciowe, spekulatywne, oparte na procesach poznawczych, pobudzające wyobraźnię. Wychowanie umysłowe wiąże się także z potrzebą wychowanka do przystosowania się do środowiska poprzez wyobraźnię i myślenie. Uczy się on wyobrażania siebie w konkretnych sytuacjach, przewidywania ich, a następnie przekształcania w wiedzę przydatną do działania. Ćwiczenie tych aktywności rozwija zdolności logiczne. Rozwój intelektualny wychowanka prowadzi zatem do spotkania z rzeczywistością zewnętrzną (środowisko i kultura), kształtując postawę poszukiwania i twórczości. W ten sposób człowiek uzyskuje zdolność poszukiwania refleksyjnego, a następnie analizy i syntezy, dzięki czemu wyzwala się z zależności od utartego sposobu myślenia.

W ramach kolejnej dziedziny, wychowania obywatelskiego, mówimy o kształtowaniu określonych wartości, postaw i zachowań dzieci i młodzieży - założenie to obejmuje m. in. naukę o szacunku i wzajemnym zrozumieniu, odpowiedzialności społecznej i moralnej oraz rozwoju ducha solidarności z innymi. Ponadto ważne jest zachęcanie uczniów do aktywnego udziału i zaangażowania w życie szkoły oraz lokalnej społeczności - danie możliwości praktycznego zastosowania zdobytej wiedzy i umiejętności, wartości i postaw. Nie sposób pominąć w tym miejscu problem wychowania patriotycznego, które rozumiane jest jako wdrożenie lub przyuczanie do umiłowania własnej ojczyzny i narodu, łącznie z gotowością do wyrzeczeń i ofiarą dla nich. Nade wszystko, jak pisze Wincenty Okoń, ma ono sprzyjać kształtowaniu przywiązania i miłości do kraju ojczystego, jego przeszłości i teraźniejszości, a także w umacnianiu poczucia odpowiedzialności za jego wszechstronny rozwój i miejsca wśród innych krajów (Okoń 2001, s. 448). Wychowanie patriotyczne określa się też jako świadome i celowe oddziaływanie na dzieci i młodzież z zamiarem kształtowania w nich postawy patriotycznej, czyli postawy opartej na przywiązaniu i miłości do ojczystego kraju a także solidarności z własnym narodem oraz na miarę bezinteresownym postępowaniem dla wspólnego dobra (Łobocki 2010, s. 288).

Wychowanie do bezpieczeństwa

Koncentrując się wokół problematyki wychowania do (dla) bezpieczeństwa, nie sposób pominąć faktu, iż wychowanie to także przygotowanie dzieci i młodzieży do uczestnictwa w życiu społecznym i przejawiania określonej aktywności w różnych sytuacjach życiowych. Można zatem powiedzieć – wychowanie to przygotowanie młodego pokolenia do życia „w dniu jutrzejszym”, do radzenia sobie z różnymi zagrożeniami. Wychowanie, zdaniem Andrzeja de Tchorzewskiego, dotyczy zawsze człowieka jako osoby, która żyje, rozwija się, dojrzewa, stając się autonomiczną jednostką w określonej społeczności ludzkiej, którą stanowi wspólnota rodzinna, środowisko lokalne, naród, państwo czy społeczeństwo rozumiane w wymiarze ogólnoludzkim (de Tchorzewski 2018, s. 18).

Szkolna edukacja w dziedzinie bezpieczeństwa obejmuje swym zakresem nie tylko zdobywanie wiedzy i umiejętności w obszarze przeciwdziałania różnym zagrożeniom, ale także kształtowanie osobowości, postaw i zachowań uczniów w trudnych sytuacjach. Ważną rolę, oprócz celów poznawczych i kształcących, odgrywają cele wychowawcze, które są formułowane w scenariuszach każdej lekcji z tego przedmiotu. Zatem oddziaływania wychowawcze wpisane są na stałe w proces edukacji w obszarze bezpieczeństwa - w tym kontekście mówimy więc o problemach kształtowania i rozwijania poczucia odpowiedzialności, zdolności empatycznych, postaw altruistycznych, obowiązkowości, odwagi, solidarności międzyludzkiej, zaangażowania, gotowości do wspierania innych oraz wrażliwości.

Gdyby natomiast, rozpatrując bezpieczeństwo, zawężyć je do wymiaru aksjologicznego, ewentualnie można by je traktować jako pewną wartość. Bezpieczeństwo jest tą podstawową kategorią aksjologiczną, która stanowi istotny element realizacji przedmiotu „Edukacja dla bezpieczeństwa”, i którą - w sposób naturalny i oczywisty, w kontekście nazwy przedmiotu - należy rozpatrywać przed innymi wartościami. Dzięki bowiem tej wartości dążymy do osiągnięcia pozostałych wartości, które mają ogromne znaczenie dla człowieka.

Wśród wielu rodzajów wartości można wyodrębnić te, które w pewien sposób odnoszą się do problematyki edukacji dla bezpieczeństwa. Bezsprzecznie wartością podstawową i najważniejszą jest człowiek z jego potrzebą bezpieczeństwa i ochrony życia, i wszelkie zajmowanie się problematyką bezpieczeństwa odnosi się właśnie do jego ochrony. Stąd też, mówiąc o ukierunkowaniu aksjologicznym edukacji dla bezpieczeństwa, musimy mieć na uwadze przede wszystkim takie wartości, jak: życie ludzkie, zdrowie człowieka, wielostronny rozwój, podmiotowość i tożsamość człowieka, edukacja, rodzina, normalne funkcjonowanie psychofizyczne (bez utrudnień i zagrożeń, napięć i paraliżujących stresów), dobra indywidualne i wspólne oraz inne, akceptowane społecznie wartości. Jak zauważa Krzysztof Drabik, w perspektywie kształtowania bezpieczeństwa szczególnie istotna jest edukacja przez szacunek do wartości. Bezpieczną formę trwania można kreować tylko przez poszanowanie i internalizację wartości humanistycznych: wolności, odpowiedzialności, godności, podmiotowości, autonomii, samostanowienia. Szacunek wobec podmiotu, jego indywidualności i niepowtarzalności jest fundamentalnym atrybutem procesu edukacji dla bezpieczeństwa (Drabik 2015, s. 55). Takie ukierunkowanie aksjologiczne wyznacza nam określone działania wychowawcze, podejmowane przez nauczycieli na lekcjach „Edukacji dla bezpieczeństwa”. Realizując proces kształcenia w tym zakresie należy więc mieć na uwadze, oprócz wiedzy i umiejętności, także kształtowanie określonych cech osobowości, postaw i zachowań uczniów. I właśnie w tym obszarze winniśmy rozpatrywać (i rozwijać) ich aktywność i określone zachowania.

Wartością wiodącą we wspomaganie rozwoju człowieka powinno być zatem takie sposobienie do życia bezpiecznego i preferowanie takiego stylu życia, które zapewnia bezpieczeństwo nie tylko sobie, ale i innym ludziom. Przedmiotem i podmiotem wychowania do bezpieczeństwa i dla bezpieczeństwa jest człowiek narażony na współczesne zagrożenia w życiu społecznym, zwłaszcza zagrożenia militarne, ekologiczne, ekonomiczne, społeczne (bezrobocie, ubóstwo, wykluczenie społeczne) czy zagrożenia w cyberprzestrzeni. Wychowanie to powinno kształtować świadomość współczesnych zagrożeń i uwalniać naturalne predyspozycje człowieka do życia pozbawionego agresji, przemocy, kształtować poczucie odpowiedzialności za życie w pokoju oraz umiejętności współżycia z innymi w dialogu i poszanowaniu ich odmienności. W sytuacji zaś zagrożenia pokoju - kształtować postawy gotowości obrony dobra wspólnego (Bera 2017, s. 16).

W kontekście wychowania dzieci i młodzieży do bezpieczeństwa w ujęciu aksjologicznym należałoby zabiegać o takie wartości jak dobro, prawda, odpowiedzialność, wolność, sprawiedliwość oraz tolerancja. Przekaz owych wartości stanowi punkt wyjścia w przygotowaniu dzieci i młodzieży do radzenia sobie w realnym środowisku bezpieczeństwa (Sępowicz-Busko, Skwarek 2017, s. 63).

Jednym z istotnych poziomów oddziaływania na bezpieczeństwo człowieka stanowi jakość wychowania. Mówiąc o wychowaniu, mamy na myśli intencjonalne działanie jednego człowieka na drugiego człowieka, mające na celu kształtowanie, modyfikowanie i rozwój jego osobowości ukierunkowane przyjętym i akceptowanym ideałem wychowawczym. Wychowanie nie jest jednorazowym aktem, jednorazową czynnością. Jest to raczej pewien zintegrowany zespół takich aktów, ukierunkowany na realizację przyjętego ideału wychowawczego. Przedmiotem wychowania jest człowiek, uczeń - tak samo podmiotem tego działania jest jednostka ludzka, jej osobowość (Pieczywok 2014, s. 62).

Wydaje się, mając na uwadze prezentowane powyżej treści, że w ramach działań edukacyjnych (kształcących i wychowawczych) powinniśmy mówić o kształtowaniu cech osobowości, postaw i zachowań uczniów, dotyczących m.in.: odpowiedzialności, odwagi osobistej, obowiązkowości, wiary w siebie, aktywności, altruizmu, empatii, wrażliwości, solidarności międzyludzkiej, wzajemnej pomocy i innych. Trzeba przy tym uwzględnić fakt, o czym pisze Krzysztof Kruszek, że na zachowania w nagłe zaistniałej sytuacji, zwłaszcza gdy towarzyszy temu świadomość zagrożenia własnego życia, zdrowia czy też posiadanych dóbr materialnych, wpływa przecież nie tylko wiedza o tym, w jaki sposób należy wówczas postąpić, ale też szereg innych czynników, takich jak: odporność na stres, szybkość reakcji, fizyczna sprawność, zdolność do panowania nad emocjami, poziom asertywności, kreatywność, odwaga i inne (Kruszek 2010, s. 247).

Warto jeszcze, już na zakończenie tej części rozważań, podkreślić, że w wychowaniu powinno dążyć się do kształtowania w wychowanku zdolności do wyboru dobra i do poświęcenia. Każdy człowiek potrzebuje nabywania takich umiejętności, aby własnym życiem umiał odpowiadać na wezwanie dobra, bowiem troska o dobro własne oraz drugiego człowieka jest zasadniczym atrybutem bezpieczeństwa. Odpowiednie kompetencje i postawy wynikające z dobra zapewniają profesjonalne zachowanie wobec niebezpieczeństw w czasie pokoju i wojny (Sępowicz-Busko, Skwarek 2017, s. 64).

Dziedziny wychowania do bezpieczeństwa

Wychowanie moralne

Wychowanie moralne ma na celu w szczególności rozwój moralny dzieci i młodzieży, w tym zwłaszcza przekazywanie im wiedzy o problemach moralnych i rozwijanie umiejętności rozpoznawania tego, co złe, niegodziwe czy wręcz nikczemne z moralnego punktu widzenia. Uczy wrażliwości moralnej i gotowości

do postępowania moralnego (Łobocki 2010, s. 258). Kształcenie ogólne w szkole podstawowej ma na celu m.in. wprowadzanie uczniów w świat wartości, w tym ofiarności, współpracy, solidarności, altruizmu, patriotyzmu i szacunku dla tradycji, wskazywanie wzorców postępowania i budowanie relacji społecznych, sprzyjających bezpiecznemu rozwojowi ucznia (rodzina, przyjaciele) (Rozporządzenie MEN 2017, s. 11). Natomiast zadaniem szkoły średniej jest ukierunkowanie procesu wychowawczego na wartości, które wyznaczają cele wychowania i kryteria jego oceny. Wychowanie ukierunkowane na wartości zakłada przede wszystkim podmiotowe traktowanie ucznia, a wartości skłaniają człowieka do podejmowania odpowiednich wyborów czy decyzji (Rozporządzenie MEN 2018, s. 6).

Biorąc pod uwagę powyższe ustalenia, w zakresie dziedziny wychowania moralnego na rzecz bezpieczeństwa, możemy przyjąć, że oddziaływania te odnoszą się w szczególności do:

- a) wzbudzania pożądanych postaw i zachowań moralnych uczniów w sytuacjach zagrażających życiu i zdrowiu innych ludzi;
- b) kształtowania poglądów uczniów dotyczących określonych spraw moralnych w różnych sytuacjach codziennego życia;
- c) wzbudzania uczuć moralnych, np. poprzez mechanizm identyfikacji, oddziaływania na jednostkę, wyzwalania w uczniach spontanicznych uczuć (w sytuacjach, gdy inni ludzie potrzebują pomocy);
- d) wzbudzania przekonań moralnych uczniów, np. dzięki sugestywnym oddziaływaniom indywidualnym lub poprzez odpowiednie zorganizowanie działań grupy (zespołu).

W procesie wychowania moralnego w szkole nauczyciel pełni niezwykle ważną rolę. Jest on przeważnie inicjatorem wielu działań wychowawczych. Jego zachowania stanowią podstawę do wyrażania oceny moralnej uczniów oraz wzór do naśladowania. Nauczyciel jest także ważnym źródłem wiedzy o społeczeństwie i moralności oraz trybunałem orzekającym o poprawności zachowania innych osób (Górniewicz 2007, s. 112). Stąd – podmiot procesu wychowania moralnego, jakim jest nauczyciel edukacji dla bezpieczeństwa – musi postępować zgodnie z obowiązującymi normami moralnymi i stanowić wzór godny naśladowania.

Wychowanie zdrowotne i fizyczne

Proces wychowania zdrowotnego oparty jest na wartościach witalnych, do których należą życie i zdrowie oraz wynikające z nich wartości instrumentalne, które kształtują konkretne postawy każdego człowieka. Celem wychowania zdrowotnego jest przede wszystkim ochrona zdrowia indywidualnego oraz zbiorowego, zapobieganie szkodzeniu zdrowiu, kształtowanie postaw w zakresie przestrzegania higieny osobistej i otoczenia, racjonalnego żywienia oraz respektowania zasad pracy/nauki ucznia i wypoczynku (de Tchorzewski 2018, s. 160). Z wychowaniem zdrowotnym łączy się to wszystko, co gwarantować ma jego pomyślność i bezpieczeństwo. Stąd w obszarze tej dziedziny wychowania ważną rolę odgrywają przeciwdziałania

nałogom, zapobieganie chorobom zakaźnym oraz nabywanie umiejętności ratowniczych. Kształcenie poprawnych postaw prozdrowotnych to przede wszystkim wyrabianie nawyków czy przyzwyczajęń sprzyjających zdrowiu.

Powyższe cele zamierza się realizować w szczególności poprzez: zapewnienie dzieciom i młodzieży zaspokojenia potrzeb biologicznych i potrzeby bezpieczeństwa; uczenia ich brania na siebie odpowiedzialności za zdrowie własne, rodziny i społeczeństwa; zachęcanie ich do zdrowego stylu życia i umożliwianie im dokonywania wyborów promujących zdrowie oraz rozwijanie umiejętności samodzielnego korzystania z wiedzy o zdrowiu z różnych źródeł informacji (Łobocki 2010, s. 291).

Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, w ramach fizycznego obszaru rozwoju dziecka, odnoszą się do wykonywania przez dziecko podstawowych ćwiczeń kształtujących nawyki utrzymania prawidłowej postawy ciała (Rozporządzenie MEN 2017, s. 4). Natomiast wśród zadań szkoły w zakresie edukacji wczesnoszkolnej znajduje się organizacja zajęć sprzyjających utrzymaniu zdrowia psychicznego, fizycznego i społecznego (szeroko rozumianej edukacji zdrowotnej) (Rozporządzenie MEN 2017, s. 17). Z kolei w podstawie programowej kształcenia ogólnego liceum ogólnokształcącego i technikum za ważne zadanie szkoły uznano edukację zdrowotną, której celem jest rozwijanie u uczniów postawy dbałości o zdrowie własne i innych ludzi oraz umiejętności tworzenia środowiska sprzyjającego zdrowiu (Rozporządzenie MEN 2018, s. 4).

Podstawa programowa kształcenia ogólnego edukacji dla bezpieczeństwa kładzie nacisk na wypracowanie przez uczniów takich zachowań prozdrowotnych, które w ujęciu globalnym zmierzać mają do poprawy kondycji zdrowotnej całości społeczeństwa. Tym samym zaleca się, aby na zajęciach związanych z kształtowaniem postaw indywidualnych i społecznych sprzyjających zdrowiu należy przede wszystkim uwzględnić realne potrzeby zdrowotne, edukacyjne i informacyjne danej grupy uczniów (np. otyłość). Konieczne jest przy tym takie ujęcie problematyki, aby uczniowie, których ten problem dotyczy, nie czuli się stygmatyzowani, szykanowani czy wykluczeni ze społeczności uczniowskiej i szkolnej (Podstawa programowa 2017, s. 14). Wyrabianie od dzieciństwa odpowiednich nawyków żywieniowych, podkreślanie wagi unikania palenia papierosów i regularnej aktywności ruchowej, a także inne działania prozdrowotne i profilaktyczne są równie ważne, bowiem przyczynią się do wydłużenia średniej długości życia obecnych uczniów (Podstawa programowa 2017, s. 16). Zainteresowanie uczniów problemami zdrowotnymi będzie skutkowało w przyszłości większą zdolnością do podejmowania pracy zawodowej bez ograniczeń zdrowotnych oraz podejmowanie pracy związanej z edukacją zdrowotną (np. dietetyk, diabetolog) (Lesiński 2019, s. 41).

Edukacja zdrowotna uwzględniająca najważniejsze informacje na temat ochrony i poprawy zdrowia, w szczególności zaś zdrowia młodych osób, w tym praktyczne wskazówki dotyczące właściwych zachowań zdrowotnych (m.in. sposobu odżywiania, aktywności fizycznej, umiejętności radzenia sobie ze stresem), winna stanowić

zasadniczy element nowej podstawy kształcenia. Uczniowie dobrze przygotowani do dbania o swoje zdrowie mają szansę, aby uniknąć wielu poważnych zagrożeń, a w przyszłości najgroźniejszych chorób. Konsekwentna i umiejętnie prowadzona edukacja zdrowotna w szkole będzie przyczyniać się do poprawy kondycji zdrowotnej społeczeństwa, pomyślności ekonomicznej oraz bezpieczeństwa naszego kraju.

Praca wychowawcza powinna zmierzać do odpowiedniego ukształtowania postaw i zachowań dzieci i młodzieży w korzystnym dla zdrowia i kultury zdrowotnej kierunku. Wychowywać należy tak, aby każdy: a) rozumiał, że jest odpowiedzialny za zdrowie swoje i swych bliskich; b) doskonalił je, chronił i zapobiegał chorobom; c) był świadom tego, co zdrowiu szkodzi, a co je podtrzymuje, co wpływa na przedłużenie życia, a co je skraca, co przyczynia się do wewnętrznej harmonii, a co ją narusza; d) wiedział, kiedy i jak korzystać z pomocy służby zdrowia, a kiedy i jak radzić sobie samemu; e) był przekonany, że od jego własnej czynnej postawy i zachowania zależy w dużej mierze zdrowie ludzi, z którymi styka się on w życiu prywatnym, w pracy zawodowej i społecznej (Górniewicz 2007, s. 177).

Ważną częścią wychowania zdrowotnego jest wychowanie fizyczne i umiejętne spędzenie czasu wolnego. Stąd też podstawowym celem wychowania fizycznego jest sprzyjanie prawidłowej budowie ciała chłopców i dziewcząt oraz rozwijanie w nich sprawności fizycznej jak również podnoszenie odporności organizmu i wyrobienie dobrych nawyków czynnej rekreacji, a tym samym zachęcanie do uprawiania sportów. Wychowanie fizyczne jest podstawą, fundamentem kultury fizycznej, na którym można budować uczestnictwo w sporcie, rekreacji fizycznej, turystyce czy też rehabilitacji. Jest także częścią ogólnego procesu wychowawczego realizowanego wobec młodego pokolenia. Środkiem w realizacji wychowania fizycznego jest ruch i aktywność ruchowa w wyniku której następują zmiany w rozwoju fizycznym i sprawności fizycznej w pożądanym kierunku. Wychowanie fizyczne ma również swoją specyfikę o odrębność. Posiada własną metodykę pracy, własne formy organizacyjne jak: lekcje WF, ćwiczenia śródlekcyjne, imprezy sportowo-rekreacyjne, turnieje itp. Realizowane przy pomocy specjalnego sprzętu (pomocy dydaktycznych), urządzeń oraz pomieszczeń (sale sportowe, gimnastyczne, korekcyjne, baseny, korty), terenów sportowych (stadiony, boiska, ścieżki zdrowia, ścieżki rowerowe, tereny leśne, szlaki turystyczne, ostatnio budowane tzw. orliki itp.) (Zarzecki 2012, s. 138-139).

Wychowanie umysłowe

Wychowanie umysłowe stanowi kształtowanie pozytywnej motywacji i postaw wobec nauki jako wytworu umysłu ludzkiego, wobec pracy umysłowej i zaszczepianie wychowankom potrzeby rozwijania własnego umysłu (Wincenty Okoń). Dotyczy nie tylko wzbogacania kultury umysłowej dzieci i młodzieży, lecz także związane jest z emocjonalną sferą życia, z rozbudzaniem ciekawości i pasji poznawczej, a także z wyobraźnią, której wizje są niekiedy inspiracją dla ukierunkowania intelektualnego wysiłku (Bogdan Suchodolski) (Łobocki 2010, s. 283). W tym kontekście warto przywołać zapisy podstawy programowej wychowania przedszkolnego – jednym z zadań

przedszkola jest wspieranie aktywności dziecka podnoszącej poziom integracji sensorycznej i umiejętności korzystania z rozwijających się procesów poznawczych (Rozporządzenie MEN 2017, s. 2). Natomiast w podstawie programowej kształcenia ogólnego znajdziemy odniesienie, dotyczące zadań szkoły w zakresie edukacji wczesnoszkolnej, które obejmują wspieranie aktywności dziecka, kształtującej umiejętność korzystania z rozwijających się umysłowych procesów poznawczych, niezbędnych do tworzenia własnych wzorów zabawy, nauki i odpoczynku (Rozporządzenie MEN 2017, s. 17). Kształcenie ogólne w szkole podstawowej ma na celu m.in. wszechstronny rozwój osobowy ucznia przez pogłębianie wiedzy oraz zaspokajanie i rozbudzanie jego naturalnej ciekawości poznawczej (Rozporządzenie MEN 2017, s. 11).

Celem wychowania umysłowego jest stworzenie warunków, które umożliwią przemianę praktycznego myślenia wychowanka, opartego na konkretnym działaniu, w myślenie pojęciowe, spekulatywne, oparte na procesach poznawczych, pobudzające wyobraźnię. Wychowanie umysłowe wiąże się także z potrzebą wychowanka do przystosowania się do środowiska poprzez wyobraźnię i myślenie. Uczy się on wyobrażania siebie w konkretnych sytuacjach, przewidywania ich, a następnie przekształcania w wiedzę przydatną do działania. Ćwiczenie tych aktywności rozwija zdolności logiczne. Rozwój intelektualny wychowanka prowadzi zatem do spotkania z rzeczywistością zewnętrzną (środowisko i kultura), kształtując postawę poszukiwania i twórczości. W ten sposób człowiek uzyskuje zdolność poszukiwania refleksyjnego, a następnie analizy i syntezy, dzięki czemu wyzwala się z zależności od utartego sposobu myślenia (Zob.: Wawrzyniak 2009).

W procesie kształtowania umysłu następuje integracja poznania i działania. W wychowaniu umysłowym dąży się do rozwoju całej osobowości wychowanka. Współcześnie podkreśla się przede wszystkim rozwój myślenia twórczego, kształtowanie postaw twórczych, myślenia globalnego, alternatywnego i humanistycznego. Twórczość polega na występowaniu niepospolitych czy niezwykłych, lecz stosownych, reakcji. Główne czynniki twórczości to oryginalność (nie da się przewidzieć) i stosowność (rozwiązanie powinno mieć związek z postawionym problemem). Zdolność twórcza nie jest cechą wrodzoną, jest zachowaniem wyuczonym (Jaroszko 2002, s. 60).

Wychowanie obywatelskie

Wychowanie obywatelskie odnosi się, w sensie ogólnym, do wychowania człowieka do życia w społeczeństwie obywatelskim, przygotowujące go w nim do roli obywatela. Najczęściej mówimy w tym kontekście o celowo i świadomie organizowanej działalności mającej na celu przygotowanie dzieci i młodzieży do uczestnictwa w życiu publicznym, a także zachęcanie ich do aktywnego uczestnictwa w życiu szkolnym i społecznym. Wychowanie obywatelskie ukierunkowane jest również na propagowanie podstawowych wartości moralnych i obywatelskich jak: umiłowanie ojczyzny, odwaga, męstwo, odpowiedzialność, karność, tolerancja, wierność

i służba państw, obowiązkowość, solidarność z ludźmi dążącymi do wspólnego dobra (Jakubowska 2019, s. 28-29).

Zbigniew Kwiasowski traktuje edukację dla bezpieczeństwa jako integralną część edukacji obywatelskiej, polegającą na działalności rodziny, szkoły, kościoła, środków masowego przekazu, służb państwowych i samorządowych oraz innych podmiotów społecznych mających na celu rozwijanie intelektualnych i manualnych zdolności dzieci, młodzieży i dorosłych do kontrolowania zagrożeń, a także przywracania stanu bezpieczeństwa, gdy nastąpi jego naruszenie, by móc bezpiecznie żyć w ustawicznie zmieniającej się rzeczywistości (Kwiasowski 2015, s. 82).

Kształcenie i wychowanie w szkole podstawowej, liceum ogólnokształcącym i technikum sprzyja rozwijaniu postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych uczniów. W procesie kształcenia ogólnego szkoła średnia kształtuje u uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takie jak: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej. W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji (Rozporządzenie MEN 2018, s. 4). Natomiast kształcenie ogólne w szkole podstawowej ma na celu m.in. kształtowanie postawy otwartej wobec świata i innych ludzi, aktywności w życiu społecznym oraz odpowiedzialności za zbiorowość (Rozporządzenie MEN 2018, s. 11).

Reasumując, nieodzownymi elementami wychowania obywatelskiego we współczesnym społeczeństwie (demokracji uczestniczącej) stać się musi przyswojenie sobie przez uczniów takich pojęć, jak: wolność, sprawiedliwość, uczciwość, odpowiedzialność, szacunek dla innych, oraz rozwijanie fundamentalnych wartości, takich jak: uczestnictwo, aktywność, tolerancja, a także umiejętności: uzyskiwania i wykorzystywania potrzebnych informacji, publicznego wypowiedzania się, współpracy i współdziałania w grupach oraz autonomicznych stowarzyszeniach (Tłuczek-Tadla 2012, s. 38-39).

Zakończenie

Jak już wcześniej zaznaczono w niniejszych rozważaniach, oddziaływania wychowawcze wpisane są na stałe w proces edukacji w obszarze bezpieczeństwa – to po pierwsze. A po drugie - edukacja dla bezpieczeństwa dzieci i młodzieży stanowi długotrwały proces wychowawczy, który – poza wskazywaniem typowych zagrożeń i ćwiczeniem właściwych zachowań – powinien uwzględniać też rozwój uczniów we wszystkich, w miarę możliwości, sferach jego życia. Wszystkie z nich są tak samo ważne i nie można żadnej z nich wykluczyć. Chcąc wychować wartościowego

człowieka, należy przekazać mu szereg przeróżnych informacji, rozwijać jego zdolności, ukształtować w nim urozmaicone umiejętności i zachowania.

Mając na uwadze treści kształcenia przedmiotu „Edukacja dla bezpieczeństwa”, zawarte w podstawie programowej kształcenia ogólnego na różnych poziomach edukacji szkolnej, w trakcie prowadzonych analiz wyczerpująco pokazano (i uzasadniono) rolę i znaczenie wychowania uczniów w ramach tego przedmiotu. Szczegółowo opisano konieczność (teoria) i sposób realizacji (praktyka) wychowania w różnych sferach życia i aktywności dzieci i młodzieży. Za szczególnie i ważne w tym względzie uznano takie dziedziny, jak: wychowanie moralne, wychowanie zdrowotne i fizyczne, wychowanie umysłowe oraz wychowanie obywatelskie i patriotyczne.

Wyeksponowane w artykule dziedziny wychowania mogą stanowić materiał analiz zarówno teoretyków, jak i praktyków teorii wychowania, w tym również wychowania do bezpieczeństwa. W głównej mierze chodzi nam tutaj o wymiar praktyczny, który odnosi się (w naszym przypadku) do pracy nauczycieli edukacji dla bezpieczeństwa. W praktyce bowiem, otrzymana wiedza i umiejętności z poszczególnych dziedzin wychowania, powoduje rozwijanie cech i umiejętności jednostki warunkujące podejmowanie właściwych decyzji i działań w sytuacjach trudnych. Dzięki szerokiemu spektrum działań nauczyciela w ramach wymienionych dziedzin wychowania, uczniowie im podlegający będą nie tylko posiadać wiedzę i umiejętności reagowania w przypadku zetknięcia się z różnymi zagrożeniami, ale – mówiąc w bardzo wielkim uproszczeniu – będą przejawiać (prezentować) właściwe postawy i zachowania w tych sytuacjach oraz dokonywać właściwych wyborów w tym względzie. Podsumowując, zarówno w teorii jak i w praktyce należy rozumieć i znać wagę poszczególnych dziedzin wychowania w edukacji dla bezpieczeństwa i, co najważniejsze, odpowiednio wcielać tę wiedzę w procesie wychowania do bezpieczeństwa w szkole.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Bera, R., 2017. Pedagogika bezpieczeństwa w kontekście współczesnych zagrożeń w życiu społecznym. *Annales Uniwersitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio J*, vol XXX (4), s. 11-18.
- [2] Brezinka, W., (2005). *Wychowanie i pedagogika w dobie przemian kulturowych*. Podręcznik akademicki. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- [3] Dewey, J., 2005. *Moje pedagogiczne credo*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie ŻAK.
- [4] Drabik, K., 2015. Rola edukacji w kształtowaniu bezpieczeństwa personalnego. W: A. Pieczywoń, K. Loranty, red. *Bezpieczeństwo jako problem edukacyjny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, s. 45-62.
- [5] Górniewicz, J., 2007. *Teoria wychowania (wybrane problemy)*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- [6] Jakubowska, E., 2019. *Wychowanie obywatelskie w procesie edukacji wczesnoszkolnej (rozprawa doktorska)*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- [7] Jarmoszko, S., red., 2002. *Podstawy pedagogiki w kształceniu oficerów*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

- [8] Kerschensteiner, G., 1936. Dusza wychowawcy i zagadnienie kształcenia nauczycieli. Warszawa: Wydawnictwo Nasza Księgarnia.
- [9] Kruszko, K., 2010. Pedagogiczne aspekty bezpieczeństwa dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- [10] Kwiasowski, Z., 2015. Znaczenie edukacji dla bezpieczeństwa w wychowaniu obywatelskim. W: A. Skrabacz, L. Kanarski, red. Edukacja dla bezpieczeństwa: teoria i praktyka. Warszawa: Wydawnictwo AON, s. 81-95.
- [11] Lesiński, L.S., 2019. Bezpieczny uczeń. Program nauczania przedmiotu „Edukacja dla bezpieczeństwa”. III etap edukacyjny – zakres podstawowy, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- [12] Łobocki, M., 1999. ABC wychowania. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- [13] Łobocki, M., 2003. Minimum wiedzy o współczesnej teorii wychowania. *Chowanna* 2003, nr 1, s. 81-98.
- [14] Łobocki, M., 2010. Teoria wychowania w zarysie. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- [15] Okoń, W., 2001. Nowy słownik pedagogiczny. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- [16] Pieczywok, A., 2014. Edukacja dla bezpieczeństwa i jej możliwości oddziaływania na człowieka. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Agrobiznesu w Łomży*, nr 55, s. 61-86.
- [17] Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa Edukacja dla bezpieczeństwa, 2017. Warszawa.
- [18] Pomykała, W., red., 1997. Encyklopedia pedagogiczna. Warszawa: Fundacja Innowacja.
- [19] Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. z 2017 r., poz. 356).
- [20] Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (Dz.U. z 2018 r., poz. 467).
- [21] Schoenebeck, H., 1994. Antypedagogika – być i wspierać zamiast wychowywać. Warszawa: Wydawnictwo Jacek Santorski i S-ka.
- [22] Sępowicz-Busko, K., Skwarek, B., 2017. Wychowanie dzieci i młodzieży do bezpieczeństwa w ujęciu aksjologicznym. *Zeszyty Naukowe PWSZ im. Witelona w Legnicy*, nr 23 (2), s. 58-72.
- [23] Tchorzewski, A., 2018. Wstęp do teorii wychowania. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatium.
- [24] Tłuczek-Tadla, E., 2012. Edukacja obywatelska w stowarzyszeniu młodzieżowym. Studium teoretyczno-empiryczne. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- [25] Wawrzyniak, J., 2009. Teoretyczne podstawy wychowania (materiały dla studentów AHE w Łodzi). Łódź: Wydawnictwo AHE.
- [26] Zarzecki, L., 2012. Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie. Jelenia Góra: Wydawnictwo Karkonoskiej Państwowej Szkoły Wyższej.

